

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

Надія ГИШКА

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОНАВЧАЛЬНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розглядаються загальнонавчальні вміння та навички учнів початкових класів, дається їхня загальна класифікація. Показано, які уміння та навички формуються у молодших школярів.

Швидкість соціальних і технологічних змін у сучасному світі, прискорене нагромадження інформаційних ресурсів та засобів навчання, які стають доступними більшості людей планети, мобільність населення зумовлюють переосмислення функцій і результатів загальної середньої освіти. Інформаційне суспільство ставить перед школою завдання формувати в учнів бажання і вміння вчитися, використовувати різні джерела інформації, застосовувати одержані знання для творчого вирішення проблеми [1].

О.Я.Савченко розглядає вміння вчитись як ключову компетентність загальної середньої освіти. На її думку, «вміє вчитися той учень, який:

- сам визначає мету діяльності або приймає поставлену вчителем;
- виявляє зацікавленість у навчанні, докладає вольових зусиль;
- організовує свою працю для досягнення результату;
- відбирає або знаходить відповідні знання;
- усвідомлює свою діяльність і прагне її вдосконалювати;
- має вміння і навички самоконтролю та самооцінки» [7, 34].

Навчання учнів вмінню вчитися є однією з кардинальних проблем дидактики. До вирішення проблеми «вчити вчитися» ведуть різні шляхи. Одним з них є озброєння учнів у процесі навчання певним комплексом умінь та навичок, що мають міжпредметне значення. У нових умовах розбудови національної школи України, розробки програм і концепцій освіти ХХІ ст., ця проблема набуває нового змісту і значення.

Загальна середня освіта має забезпечити умови для інтелектуального, соціального, морального розвитку учнів, а в стратегічному плані – закласти основу для формування демократичного суспільства, яке визначає освіченість, вихованість, культуру тощо.

Початкова школа зберігає наступність із дошкільним періодом дитинства, забезпечує подальше становлення особистості дитини, її інтелектуальний, соціальний, фізичний розвиток.

При вивченні базового рівня освіти для різних типів шкіл важливо мати програму розвитку загальнонавчальних умінь та навичок для всіх вікових груп учнів. Авторами таких програм є Н. А. Лошкарьова, О. Я. Савченко, В. Ф. Паламарчук. Програми, відповідно, повинні мати своєрідну методику, розраховувати на учнів початкових класів загальноосвітньої школи, на обдарованих учнів закладів нового типу.

Мета статті – висвітлення питання про формування загальнонавчальних умінь та навичок у учнів початкових класів, що дає змогу досягти вищих результатів у навчанні, вихованні, загальному розвитку дітей.

Проблема формування загальнонавчальних умінь тією чи іншою мірою вирішується у передовій практиці. Уміннями в дидактиці вважаються способи діяльності, що мають осмислений характер і забезпечують її успішне виконання в певних умовах. Автоматизовані вміння набувають характеру навичок [2]. Загальнонавчальними називають уміння і навички, що мають міжпредметний характер і широке дидактичне значення.

У дидактиці є різні класифікації загальнонавчальних умінь. Визначають чотири групи

вмінь: *організаційні, загальнопізнавальні, загальномовленнєві, контрольні-оцінні.*

До першої групи належать уміння і навички:

– наукової організації праці (уміння підготуватись до сприймання матеріалу, працювати в потрібному темпі, застосовувати правила навчальної роботи, створювати необхідні умови для праці тощо).

Друга група включає:

– уміння мислительні, розподіляти чітко, послідовно, міркувати взаємопов'язаними судженнями в монологічного повідомлення;

– відтворювати інформацію з елементами логічної обробки матеріалу (виділення головних думок, встановлення зв'язку між відомим і новим матеріалом тощо);

– спілкуватись під час виконання групових і колективних навчальних завдань.

Третя група – це інформаційні вміння:

– вміння визначати головне;

– самостійно робити висновок з пояснення вчителя;

– знаходити нове досі невідоме, ставити запитання;

– користуватися порівняннями за аналогією як засобами встановлення нових ознак і якостей;

– користуватись прийомами осмисленого запам'ятовування (план, зіставлення, опорні слова).

Четверта група передбачає вміння:

– оцінювати якість навчальної роботи;

– здійснювати взаємоперевірку;

– контролювати послідовність роботи за самостійно складеним планом;

– визначати, які судження завжди неправильні;

– висловлювати оцінні судження.

Згадані види загальнонавчальних умінь і навичок функціонують у системі міжпредметних зв'язків і формуються безперервно протягом усього періоду початкового навчання відповідно до можливостей програмового матеріалу з різних предметів та обов'язкового обліку попереднього рівня оволодіння ним [4, 5].

Пропонований зміст загальнонавчальних умінь і навичок та його розподіл за роками можуть уточнюватися вчителем залежно від умов роботи з певним контингентом учнів.

У навчальних програмах визначено зміст роботи початкової школи з формування загальнонавчальних умінь і навичок. Вони формуються протягом усієї початкової школи, мають міжпредметний характер, а тому час для цієї роботи вчитель знаходить на різних уроках, враховуючи розвивальні можливості тієї чи іншої теми.

Деякі вчителі обмежують проблему формування організованості учнів тим, що починають урок так званим оргмоментом – перевіркою готовності класу до роботи, часто вдаються до зауважень щодо порядку на парті. Організованість у навчанні не можна зводити лише до зовнішніх виявів. Вона передбачає сукупність умінь, взаємодія яких забезпечує швидке включення молодших школярів у навчання, їх здатність діяти цілеспрямовано, орієнтуватись в часі, заздалегідь обдумувати послідовність і способи виконання завдання. Відповідно до цього в молодших школярів треба формувати такі вміння:

- організувати своє робоче місце;
- орієнтуватись в часі та берегти його;
- планувати свої дії;
- доводити роботу до кінця.

Організаційні вміння передбачають планування учнями навчальної роботи, яке на уроці може бути самостійною дією і засобом досягнення мети. Планування – це мислительна дія, що має за мету усвідомлення змісту і послідовність розумових і практичних дій, необхідних для реалізації певної мети.

На уроках у початкових класах чимало ситуацій, коли молодші школярі повинні:

- скласти план прочитаного тексту;
- виконувати творчі роботи з розвитку мовлення;
- спланувати розв'язування задачі;

- спланувати спостереження за розвитком рослин, змінами в природі;
- скласти план колективної роботи.

Ефективним прийомом, який унаочнює об'єктивну потребу в планомірних діях, є самостійна робота учнів за технологічними картками на уроках трудового навчання.

Мовні знання, вміння і навички є умовою і компонентом розвивального навчання. Здібне мовлення не тільки звужує мислительний процес дитини, а й практично унеможливує повноцінну навчальну діяльність. Тому на будь-яких уроках вчитель має звертати увагу дітей і на зміст сказаного, і на те, як точніше, виразніше його переказати.

Серед умінь надзвичайно важливе для розвитку пізнавальних здібностей учнів має вміння міркувати. Це – комплексне вміння, в якому інтегруються уміння логічно мислити й уміння зв'язно, послідовно викладати свої міркування. Ефективним засобом навчання дітей міркувати є і використання алгоритмів та різноманітних зорових опор (схем, таблиць, символів).

Дослідження психологів і дидактів показують, що формувати пізнавальні вміння в молодших школярів можна різними шляхами.

Учителям необхідно спеціально формувати у молодших школярів пізнавальні прийоми через поетапне оволодіння ними. Спочатку дітям пропонують підготовчі вправи, які допомагають набути їм досвід виконання елементарних операцій: визначення ознак, диференціювання істотного і неістотного, розчленування поняття, первинне узагальнення, тобто опановувати операції, без яких неможливе жодне із загальнопізнавальних умінь. Інакше кажучи, це – азбука мислення [8, 156–160].

Формування у молодших школярів контрольно-оцінних умінь і навичок є необхідною умовою повноцінності їх навчання.

Безпосереднє здійснення самоконтролю відбувається як система взаємооберненого зв'язку між змістом роботи та діями учнів. Будь-який контроль тісно пов'язаний з оцінкою, оскільки в процесі його не тільки визначається ступінь правильності дій і результатів, а й висловлюються оцінні судження щодо якості роботи. Тому контрольні та оцінні вміння взаємопов'язані, хоча кожне виконує специфічну роль у навчальній діяльності. Якщо самоконтроль має випереджальний характер, то він обов'язково пов'язаний з плануванням наступних дій, прогнозуванням результату.

Контроль за кінцевим результатом поширений у початкових класах і має з'ясувати: як вивчили вірш, які вставлено букви, які слова підкреслено, чи правильно розв'язано приклади, чи точно виміряно стрічку тощо. Якщо таке вміння формується як розгорнутий спосіб дії, тоді найбільшу цінність має поопераційний контроль, який забезпечує свідоме виконання завдання на всіх його етапах, своєчасне свідоме виконання на всіх його етапах і виправлення помилок.

Поопераційний контроль лежить в основі програмованого навчання і коментованого управління розумовою діяльністю учнів.

Формування самоконтролю у молодших школярів ускладнює наївна переконаність багатьох дітей у тому, що перевірка – це обов'язок вчителя та батьків, а їм самим не потрібно себе перевіряти, бо вони дуже старалися і не могли помилитися. Отже, процес формування самоконтролю передбачає опору на мотиваційний і процесуальний компоненти учіння, тобто виховання потреби якісно виконувати й перевіряти будь-яку роботу і навчання спеціальних прийомів самоконтролю.

Отже, формування загальнонавчальних умінь – це неодмінна умова повноцінного навчання учнів. Процес формування має міжпредметний характер, у ньому органічно взаємодіють змістова, мотиваційна і процесуальна сторони. Разом із прийомами, що стимулюють дітей до самостійного застосування цих умінь, практикуються спеціальні завдання і засоби навчання розумових дій, які становлять структуру кожного вміння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дидактичні аспекти альтернативної освіти. – К.: Освіта, 1993. – 78 с.
2. Методические рекомендации для учителей по формированию учений организации учебной деятельности у школьников / Сост. Л. И. Воронина, О. С. Снисаренко. – К., 1988. – 76 с.
3. Паламарчук В. Ф. Школа учит мыслит. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1987. – 208 с.
4. Програма для середньої загальноосвітньої школи. 1-2 класи. – К.: Початкова школа, 2003. – 296 с.

5. Програма для середньої загальноосвітньої школи. 3-4 класи. – К.: Початкова школа, 2003. – 296 с.
6. Савченко О. Я. Розвивай свої здібності: Навчальний посібник для молодших школярів. – 2-е вид. – К.: Освіта, 1998. – 192 с.
7. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг.ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – С. 34–46.
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. – К.: Генеза, 2002. – 367 с.